

ШОФАР

Виходить
з березня 1990 р.

ВИДАННЯ
ЛЬВІВСЬКОГО
ТОВАРИСТВА
ЄВРЕЙСЬКОЇ
КУЛЬТУРИ
ІМ. ШОЛОМ-
АЛЕЙХЕМА

№11 (206)
ЛИСТОПАД 2008 р.
ХЕШВАН — КИСЛЕВ 5769

ЛЬВІВ ЄВРЕЙСЬКИЙ І НЕ ТІЛЬКИ...

З 29 по 31 жовтня у Львові проходила Міжнародна конференція «Міська єврейська спадщина та історія Центрально-Східної Європи», у якій взяли участь провідні вчені з США, Німеччини, Польщі, Франції, Австрії, Угорщини, Ізраїлю, України.

Її організатор львівський Центр міської історії Центрально-Східної Європи. Конференція розпочалась відкриттям виставки «Львів виходить у світ». Її створено у Берліні Фондацією «Нова синагога — центр юдаїки».

Група ентузіастів неодноразово приїздила до Львова, фотографувала пам'ятники, вулиці, площі, будівлі, подвір'я. Збирала експонати, зокрема довоєнну періодику, поштівки. Зверталась до єврейської, української та польської діаспори із проханням надати будь-які речі, вивезені зі Львова: сімейні фотографії, фото та малюнки львівських пам'яток архітектури, церковних та світських споруд.

Чому предметом виставки обрано саме Львів? Відповідь лежить на поверхні. Адже у ньому перетнулись культури, мови і релігії багатьох народів: поляків, українців, євреїв, вірмен та ін.

Спочатку виставка експонувалась у Берліні, а з 29 жовтня вона відкрита у Львові. Усі пояснювальні тексти зроблені українською, польською та англійською мовами.

Автори поділили історію міста на такі етапи: 1) 1256–1772. Між князівством і королівством; 2) Львів у довоєнному XIX столітті; 3) XIX століття. Єврейське життя у Галичині; 4) 1850–1914. Львів стає метрополією; 5) 1914–1918. Перша світова війна; 6) 1919–1939. Міжвоєнний період; 7) 1939–1941. Приєднання до Радянського Союзу; 8) 1941–1944. Львів під нацистською окупацією; 9) 1944–1946. Депортація польського населення; 10) Від СРСР до України.

І все ж лівова частка експонатів присвячена двом періодам історії: 1850–1914 та 1919–1939 рр. А експонати — це не тільки фотографії, схеми, малюнки, що охоплюють різні сфери життя міста: економіку, транспорт, науку, театр, мистецтво, медицину, конфесійне життя, дозвілля, але й документальні фільми, кіно-ролики тощо. Навіть відвідувачі, які непогано обізнані з минулим нашого міста, знайдуть на ній багато нового.

Унікальним і безцінним експонатом виставки є «Шкоцька книга». Як відомо, довоєнний Львів був світовим центром математики завдяки існуючій тут школі Стефана Банаха, одного з творців функціонального аналізу. Члени школи Станіслав Мазур, Гуго Штейнгауз, Юліуш Шаубер, Станіслав Улан (згодом він емігрував в США і став одним

з «отців» водневої бомби) регулярно записували в книжку свої задачі-теорема. Після 1939 року Львівський математичний центр відвідували видатні радянські математики — вчені зі світовими іменами і теж записали в ній свої задачі.

Тут ми можемо дізнатись про групу «Артес», яку у 1929 р. створили молоді митці — прихильники стилю модерн. Вони організували 13 виставок у різних містах, що розповідали про факти біографії Романа Сельських та його дружини Маргіт Райх; про ідишистських письменників-авангардистів Рахель Ауербах та Дебору Фогель, яка редагувала часопис «Цуштаер»; про історію Львівського університету і діяльність видатного філософа Казимета Твардовського; про видатних медиків Люця Фрая, Рудольфа Вайгля, Людвіка Флека; про єврейський шпиталь; про польське радіо «Lwow», яке почало діяти 15 січня 1930 р., та багато іншого. Неможливо в рамках однієї статті детально розповісти про цю цікаву виставку, її треба побачити (вона знаходиться за адресою: вул. Богомольця, 6. Центр міської історії).

30 та 31 жовтня у конференц-залі Центру проголошувались доповіді, що було поділено на 5 тем (панелей).

Першу, головну, промову «Торкатися та ще раз торкатися: балансування справжнім, сюрреалістичними та по-справжньому умовними єврейськими просторами» проголосила **Рут Елен Грубер** — відомий спеціаліст з питань єврейської спадщини. У 2007 р. англійською мовою вийшла у світ її фундаментальна монографія «Провідник по єврейській спадщині Східної Європи». В ній вона дає точну інформацію про минуле і сьогодення найбільш важливих об'єктів єврейських пам'яток (синагог, цвинтарів тощо) у Польщі, Україні, Литві, Чехії, Словаччині, Угорщині, Румунії, Болгарії та країнах колишньої Югославії.

Рут Грубер говорила про важливість інвентаризації єврейської культурної спадщини, про необхідність реставрації та догляду за пам'ятками, які частково збереглися після німецької окупації. Вона застерігала щодо комерція-

лізації відновлених єврейських пам'яток, зокрема кав'ярень та ресторанів, коли власник, розраховуючи на туристів, розміщує в приміщенні традиційні емблеми: менори, магендавиди тощо, але не відтворює справжнього духу єврейства.

Учасників конференції схваливала доповідь **Омера Бартова**, професора університету Брауна у м. Провіденс (штат Стейт Роуд Айлэнд, США) на тему «Останні сліди єврейської Галичини: чому вони зникають і чи треба їх рятувати?» Омер Бартов відвідав багато місць масового розстрілу євреїв і був приголомшений баченням: усюди стоять або пам'ятники С.Бандері, або воюкам УПА, або жертвам комуністичного режиму. Але як це все відноситься саме до єврейської історії?

Доповідь **Леоніда Фінберга** «Збирання єврейської спадщини в Україні, 1991–2008 рр.» по-суті була стислим викладом величезної дослідницької праці очолюваного ним Центру юдаїки Національного університету «Кієво-Могилянська академія». Складність праці полягала в тому, що одні дослідники юдаїки, як діяли до початку XX ст., померли, а інші емігрували до Ізраїлю, США, Канади та інших країн.

Перший пласт цієї монументальної праці — опис єврейських цвинтарів України. Ним займалися Центр єврейського

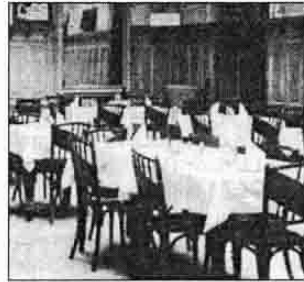
мистецтва в Єрусалимі, Львівський інститут історії архітектури та вчені з Санкт-Петербурга. Другий — опис книг з юдаїки. Лише у Національній бібліотеці ім. Вернадського виявилось близько 150 тисяч книг на ідиш, івриті та інших мовах, серед них унікальні рукописи Гаркаві, Ан-ського, Береговського.

Один з основних напрямів діяльності Інституту — дослідження історії єврейського мистецтва. Видано каталог творів мистецтва, організовано виставку, присвячену діяльності Культур-ліги. Опубліковано багато серйозних наукових досліджень про архіви Натана Забара, Михайла Пинчевського, Іхила Фалікмана, Матвія Талалаєвського. Зібрано багато матеріалів по Холокосту: документи, спогади і свідчення тих, кому вдалось врятуватися у роки Катастрофи. Видавництво «Дух і Літера» друкує матеріали з історії єврейського народу з біблійських часів до утворення Держави Ізраїль.

Пьотр Пілюк (Варшава) — відомий польський фотограф, журналіст, присвячує свою творчість єврейській темі. На Міжнародній конференції у Любліні він показав виставку світлин про єврейський Львів. Останнім часом він вивчає єврейські пам'ятки у Вроцлаві і Нижній Сілезії, побував майже в усіх населених пунктах, де існували єврейські громади, тож демонстрував світлинні звітти. А виставку він назвав: «Сліди присутності: культурна спадщина німецьких євреїв у Вроцлаві та

Нижній Сілезії».

Хаїм Гертнер, один з керівників «Яд Ва-Шем» в Єрусалимі, виступив з доповіддю на тему: «Святі надгробки: старе єврейське кладовище у Львові та створення Проекту по збереженню міста у Східній Європі в середині XIX століття». Він розповів про історію старого єврейського цвинтаря у Львові, який був заснований у кінці 14-го

сторіччя і на якому ховали до 1855 р., про новий єврейський цвинтар (Янівський), про знищення кладовищ під час німецької окупації, про їх стан у Центральній та Західній Європі, про дослідження, присвячені епітафіям на надгробках, і про проблеми збереження тих цвинтарів, що ще залишилися.

В перший день конференції учасники відвідали залишки синагоги «Золота Роза». **Юрій Лукомський** (відділ археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів) доповів про археологічна копанки, які він проводить з групою археологів з минулого року.

Мейлах Шейхет (директор представництва в Україні Американського об'єднання комітетів для євреїв колишнього Радянського Союзу) розповів про плани реконструкції «Золотої Роза», а вечний з Ізраїлю, колишній львів'янин та мій учень **Сергій Кравцов** розповів про її історію.

На наступному засіданні в «Центрі міської історії» співробітник Центру єврейського мистецтва в Єрусалимському університеті **Сергій Кравцов** прочитав аргументовану лек-

цію на тему: «Синагога «Турей Захав»: архітектурна історія, пам'ять та майбутнє». Він розповів про всі етапи розбудови «Золотої Роза» з 1580 р., коли Іцхак Нахманович купив ділянку під назвою Олеский майдан, а згодом, у 1581 р. від короля Стефана Баторія отримав дозвіл на побудову сімейної синагоги, про її нелегку долю, коли вона у 1606–1609 роках була в руках єзуїтів, про Давіда Галеві, автора книги «Турей Захав», ім'я якого викарбувано на фасаді дому Мордехая Нахмановича, про подальші реконструкції синагоги. Демонстрував зображення синагоги на всіх етапах її реконструкції, зокрема фотографії, зроблену архітектором Янушом Вітвіцкім у 1942, коли «Золоту Розу» було висаджено у повітря нацистами.

Рудольф Кляйн — професор університету Св. Стефана в Будапешті, у виступі «Новий Єрусалим» на берегах Дунаю: нове місто Леопольда в Будапешті, 1928–1944 рр. Урбаністично-топографічні та архітектурні студії» розповів про єврейський квартал міста, про стан будівель до і після світової війни. Він присвятив багато років вивченню цих проблем і результати опублікував в книзі «Синагоги Будапешта».

Томас Губка працює професором архітектури в університеті Вісконсін у місті Мілуокі (США). Тема його доповіді: «Дерев'яні синагоги XVIII століття в Україні: багатокультурність у єврейському мистецтві та архітектурі». Він дослідив чимало інтер'єрів синагог, творів декоративного промислу євреїв багатьох регіонів Західної України: текстиль, килими, предмети

літургії та подібні речі, зроблені українцями, і знайшов відповідність одних до других. Доповідь супроводжувалась демонстрацією слайдів.

З цікавістю учасники конференції слухали доповідь доктора Віденського університету **Сатоко Танака** на тему «Внесок в єврейську спадщину Вільгельма Штяссного (1842–1910)».

Молода дослідниця з Японії детально вивчила життя і діяльність незвичайної постаті: талановитого архітектора і єврейського громадського та політичного діяча Вільгельма Штяссного. Його улюблений архітектурний стиль — мавританський. В ньому він будував синагоги та інші споруди у Відні. Штяссний був засновником першого в Європі єврейського музею у Відні. У 1895 р. активний борець проти усіх проявів антисемітизму проводив добродійну діяльність, піклувався про єврейську громаду.

Боб Мартенс, професор Віденського технологічного університету в Ейндговені (Нідерланди), за спеціальністю архітектор. Тема його виступу: «Цифрове відтворен-

ня віденських синагог: віртуальна мандрівка».

Користуючись сучасними комп'ютерними технологіями, він продемонстрував, як ведеться реконструкція віденських синагог.

Самуель Грубер, професор Сіракузького університету (штат Нью-Йорк, США), ділився своїми роздумами у виступі «Чи може Львів розвинути як центр єврейської спадщини? Досвід, набутий з 1990 року». В багатьох містах Європи, де живуть або жили єврейські

